

részvételi kutatás, szubjektív múzeum, társadalmi tárgy és múzeum, tudáskörforgás, újrarájátszás, vendégtárgy. Bár önmagában értjük az egyes szavak jelentését, az ilyen jellegű – konkrét meghatározás, körülhatárolás nélküli – fogalmaktól gyakran ózkdok a tudomány, hiszen jelentésük használatól és kontextustól függő. Ezért is fontos és hasznos az eltérő jelentéshorizontok, és személyes, kognitív szótárak összehangolása. Ilyen kezdeményezés volt az a „kurátori szótár” (tranzit.org/curatorialdictionary), amely szintén az új muzeológia tárgyköréből választott ki és tisztázott néhány fontosnak ítélt fogalmat. A ...*Nyitott múzeum*... ezt gondolta és fejlesztette tovább, kibővítve az eszköztárat: a szócikkek mellett múzeumi esettanulmányokat, kurátorokkal, múzeumpedagógusokkal, egyetemi oktatókkal, művészettörténészekkel készült interjúkat, illetve szakirodalmat találunk. És ami a legfontosabb: a kézikönyv megjelenését többéves kutatási folyamat előzte meg (Mai tárgyak, mai emberek, társadalmi múzeumok. Út a részvételen alapuló múzeumok felé OTKA-NKFI), a kutatók között találunk etnográfust, muzeológust, esztétát, kurátort, irodalomtörténészt, kultúrantropológust, levéltárost.

A kézikönyv aktualitása többek között a perspektívában is rejlik: a múzeumi tudást és az ebből származtatott folyamatokat a „múzeumhasználó” szemszögével, a látogatói szereppel egyenértékűnek tekinti, nem hierarchizál, hanem közös platformot teremt, amelyben az önreflexív szemlélet, a kritikai gondolkodás élvez kiemelt szerepet. A kutatás, illetve a kiadvány

elkészítéséhez is ilyen jellegű, demokratikus munkamódszerre volt szükség, ún. „kommentáron és kritikán alapuló diszkurzív írással” készültek a szövegek, a kötet szerzői, vendégszerzői és vendégkommentálói kölcsönösen hatottak egymásra, közösen vettek részt a tartalmak létrehozásában, így tágitva az értelmezési kereteket. Ezt támasztja alá a szerzőség (vagy inkább szerzőnélküliség) jelensége is a könyvben. A kollektív szerzőség mint fogalom már a bevezetőben megjelenik, és végigkísér a kiadványon. Nincsenek tolakodó személynevek és hozzájuk köthető szövegek, csupán az utolsó két oldalon – mintha csak protokollból – szerepelnek az alapadatok között. Akár humorosan is hathat, hogy a kutatók, szerzők és könyvtervezők nevei ugyanolyan hangsúllyal jelennek meg a kötet végén, mint a papír minőségét jelölő adatok, illetve a felhasznált betűtípus neve és tervezője.

Nagyon vagány és demokratikus kötetről van tehát szó, amely bár szembeszáll a múzeumi elitizmussal, mégiscsak irányt jelöl. De ez az iránymutatás nem autoriter stratégia, hanem kölcsönösségen és párbeszédre alapuló közös munka, illetve módszertan, amely nem kijelent, hanem új lehetőségeket keres, és ezekre reflektál. A múzeumi diskurzusok változásai és új kontextusai mindenképpen kihívások elé helyezik az intézményeket, a ...*Nyitott múzeum*... ehhez nyújt segítséget és egyben inspirációt.

Molnár Beáta

Rituális tárgy, látható leltár, örökítés

Szarvas Zsuzsa: Zsidó tárgyak. Jewish Objects.

Néprajzi Múzeum, Bp. 2017. 160 old. (A Néprajzi Múzeum tárgykatalógusai 24.)

Talán minden múzeumlátogató felfedező készletettsége mélyen ott ül a „vidéki helytörténeti múzeumok” padlóviaszos szimatmintájába, épületes méretű portréfestmények, ismeretlen arcalakok, cícomás edénykészletek és színes posztamensre emelt

agyagtörmelékek élményébe savanyodott kíváncsiság. Meg tán ki se jön onnan, ha ki nem mozdítja valami, s az nem föltétlenül a csoportos múzeumlátogatás... Valami, ami egyszerre élmény és kísértés, adat és tárgy, vízió és olvasmányvilág, képzelet és dokumentáció

A. Gergely András (1952) – politológus, kulturális antropológus, az ELTE TÁTK és a PTE DTI oktatója, szerkesztő, a Magyar Kulturális Antropológiai Társaság elnöke, Budapest, andrasgergelya@gmail.com

szerves egyvelege. Egy „tárgykatalógus” például, ahogyan a szakszerű közlésnyelv és a sorozat-címke is jelzi a Néprajzi Múzeum kötetei között. Több korábbi után most épp egy ilyen lapozgatok: *Zsidó tárgyak*. Ennyi a cím. A szerző Szarvas Zsuzsa. Amúgy a szaktudomány doktora, egyben a Néprajzi Múzeum főigazgató-helyettese is. De ezek már talán a formális adottságok – ezeknél sokkal fontosabb, ami belül van.

S éppen ez az, ami viszont lenyűgözően van. Életfóhász, ünnep, illat, szokás, hitvilág, normák, értékek rendje – mintegy képenként is ez ül az albumban. Nem a hit. Az csak mögötte-alatta-körülötte. Hanem a tárgyakkal élő, sőt tárgyaiban élő, tárgyak révén megjelenő és így is megjeleníthető Embert tükrözi szinte minden fotó. A tárgyhasználó, a jelentéstulajdonító, a használatot szerető Embert, aki megszokja, ragaszkodik, fenntartja, örökíti, gyarapítja vagy menti a maga tárgyi és szellemi kultúráját. S amiért a muzeológus maga is ezt teszi az örökséggel, hagyatékkal, a maradványaikból megismerhető emberlét teljességével. Fotókkal, tónusokkal, válogató gonddal, aprólékos pontosításokkal, kiterjedő utalásrendszerben, tárgymegjelenítési precizitásban, történeti hűséggel, adatolt forrásmegjelöléssel. A látogató, lapozgató, kutató és „fogyasztó” még csak nem is kell belegondoljon, mi mindenben áll vagy bukik a megléte vagy elvesztődése, születése és halála, megszerzése és megmaradása minden egyes darabkának... miből mennyi rakódott a tárgyak rendszerére, a katalógus műfajára, a feltárás módjára, a beszerzés, állagóvás, tartósítás, elemző figyelem, kutatói szorgalom mögöttes szféráiba, s mennyi szaktudás, eltökéltség, közlésbátorság, türelem, rugalmasság, csököttség szükséges ahhoz, amin alkalmi látványként végigsétált valaha. Nos épp a katalógus – ha nem valami egyszerűbb lajstrom – szolgáltat ezúttal kellő derűt, mély értelmű belátást, hőkkenést és belesimulási kedvet, amikor hordozható tárgyi örökség, szimbolikus töke, tárolható identitás, kulturális erődtítmény, mentális regiszter is egyben. Katalógusnak nevezett album is, a szakrális és mindennapi, a megkülönböztetett és fölszentelt, a megkopott és mivesre formált, az értelmezhetővé váló vagy töredékként korát túlélő tárgyak életvilág-özöne.

A forráskiállítás (eredetileg a Néprajzi Múzeum tárlata 2014–15-ben, majd vándorkiállítás a Párizsi Magyar Intézettől a Nagyatádi Múzeumig) katalógusának előzménye kellett legyen – mint erre Szarvas Zsuzsa illő és érzékeny előszava is rámutat – nemcsak a szakmai kör, Bata Tímea, Gebauer Hanga, Sedlmayer Krisztina és a fotós Samyai Krisztina kollektív munkája, de mint forrásanyagot a hazai zsidóságkutatás és judaisztika legkiválóbb képviselői, Bányai Viktória, Komoróczy Szonja Ráhel és Toronyi Zsuzsa lektorálták, a kitűnő és sok-sok éve mesebelien bevált Gerhes Gábor (ezúttal Medve Zsuzsával közösen) tervezte, egyszóval kies csapat összmunkájának eredménye. De a Nekik szóló köszönetnyilvánítás előszava után, továbbá már a címlapon-előzőeken is szereplő tárgyak is elemi módon mutatják és adják meg a választ, mitől is zsidó egy tárgy.

Az álnaiv kérdés persze rögtön az álokos választ is igényli: hát nem vallás, hitvilág, értékrend, szokásnorma ez? Lehet egy tárgynak vilásképe, hite, vallása? S van akkor – persze a lapidáris tényyszerűségeken túl – keresztény tárgy, muszlim tárgy, krisnás tárgy, taoista tárgy, sámántárgy, eszkimó vagy indián hitközösségek tárgykészlete is? S ha van, hol volna hát, hol láthatjuk, hogyan mutatkozik, ki mutatja fel vagy rejti el, mit takar vagy jelképez, kinek szól és kitől kapja jelentését vagy szakrális használati módját? Nekünk (nézőknek, látogatóknak, keresgélőknek) szól-e emez vagy amaz a tárgy, kaszafenő vagy garaboly, szárnyék vagy bődönhajó, indián toll vagy mérgezett nyílhegy, pendely vagy mives nyakék?

A részletekig (és tovább) vezet a kötet. Erendendően, mit tagadjuk, e könyvsorozat részint jelzőjében is tárgykatalógus, tehát tükröznie illik (vagy kell) gyűjtött és feltárt, megnevezett és rendszerbe szedett objektumokat, de másrészt meg a (ki látta, ki nem...) kiállítások anyagából font ajándék, emlékeztető és tartósító objektum maga is. Ékítménye a múzeumnak, gyűjteményeinek, raktárainak, feldolgozó munkálatainak, installációs érzékenységeinek, az emberi kultúrák sokféleségét megidéző komplexitásnak...

Egy herendi szédertál, egy szombati lámpás, egy sátoros ünnep fotója, egy sétatolt jiddis felirattal és a

jeruzsálemi szentély ábrázolásával, egy adománygyűjtő napló, egy mézeskalácsütő bélyegző, tóraolvasó mutatópálca, egy tfilin vagy trenderli pörgettyű, tóradísz fűszertartó, imaszij vagy imakendő pedig mitől is ne lenne elemi módon „zsidó tárgy”, ha külleme, funkciója, szimbólumai, anyaga, színvilága, formai sajátosságai is ahhoz a létmódhoz, szokásrendhez, vallási élethez és mindennapi megmaradáshoz alkalmazkodnak, amely körülveszi, jelentést tulajdonít neki, őrzi és megbecsüli szimbolikus súlyát, üzenetét. De megszébbre is érdemes elmenni a kérdéssel: sátor, jurta, fészter, szárnyék sokféle van, de amelynek anyaga és megmunkáltsága a használat során kell szolgálja az ünnepi szertartás nyitottságát az égbolt csillagai felé, vagy egy zsolttároló tábla, purimi fakalapács, hanukai méces vagy sófár már önmagában is megjeleníti, sőt megtestesíti a megélt szertartások jelentésterét, megértésük adott körét és készítési módjukat is sokszor. A kiddus pohár, a fából vagy papírból készített Dávid-csillag, házi áldást hordozó üvegfestmény, szombati terítő vagy haggada-könyvecske, szegetlen rojtos pamutmellény vagy mértani motívumokkal díszített kipa, faragott képtartó és ajtófélfára rögzítendő mezüze, izraeli fiúcskát ábrázoló baba vagy egy máramarosi orthodox rabbi prémsüvege pedig mitől is ne lenne olyan kifejezetten zsidó tárgy, hogy összetéveszthetetlen maradjon bármely más nép bármely más tárgyától, öltözkétől, életmódjától.

A kötet, miközben a mimelten naivra formált látogatói kérdést Szarvas Zsuzsa aprólékos történeti és kutatásmódszertani, gyűjtési-válogatási és kiállításformálási ismertetőjével kiadósan megválaszolja, kitér, sejtet, megismertet az életmód, a nyelv, a szokások, a kifejezések zsidó kultúrában használatos verzióival, magában rejt még a részletes katalógus, a zsidó kifejezések szótára, a helynevek és a javallott szakirodalom mellett egy önálló fejezetet is. Mégpedig Bányai Viktória és Komoróczy Szonja Ráhel ismertetése révén egy 1829-es pápai adománykönyvet (35–61.), mely magában véve is ritkaság: a Bikur Holim Beteglátogató Egylet örökségét, egy mesebeli kis megoldását, amelyben az adományozók neveinek nyilvántartására a könyvforma kivitelben laponként húsz zsebecske van, összesen ötszáz névbetű fér el (s

ebből 423 kis cetli meg is van), annak feltüntetését szolgálva, ki és mennyi felajánlást tett a pápai egylet eredményes működését segítő... Mint készítmény is érdekes, mint funkció is jellegzetes, és megmaradása, múzeumi gyűjteménybe kerülése ugyancsak sajátlagos. Az akadémiai kisebbségkutatás judaisztikai jelenléte itt jól láthatóan nemcsak a múzeum és a tudomány, a restaurációs munka és a vizuális megőrkítés, a tárgy-tünemény és a háttérelemzés összehangolt értékrendjét tükrözi, de egyben bepillantást enged egy jótékony-sági, szociális intézményrend működésébe, ennek értékterébe, a közösség együttes vállalási formáiba, a Talmud korától rögzítésre érdemesnek tekintett felajánlások, jótétemények, pénzadományok, természetajándékok, temetési költségköltyések, magamutogatás nélküli hagyatékmegosztások, viszonzásra nem váró gesztusok tradicionális rendjébe és szakirodalmába is. De merthogy az alkalmi felajánlások egyike például a Tóra-olvasás heti rituális rendje is, a temetéshez vagy betegsegélyhez kapcsolódó mindennapi micvák rendje is, ekként e kis vidéki egyleti könyvecske is híven tükrözi az adomány mint gesztus, a hitélet mint közösség, a vallás mint társadalmi létmód és kultúra együttes megjelenítését már pusztán a tárgyi világ maradványain, szimbólumain, értékein túl is. S épp ez az a többlet, mely nemcsak levelezőlapnyi tárgyi lenyomat, színes polcdísz, alkalmi üdvözlőkártya vagy cícomás könyvjelző, de a legtokéletesebb tükre a létbe tagolt közösségiségnek, a szakrális értékrendnek, a hagyománytudat folytonosságának, az írásbeliséghez kötődő kultúra tárgyasult belső képzeleinek.

A bevezető tanulmány – miként e százötven éves egyleti adománykönyv tükrözi „Pápa szent községe” bőrkötéses örökségét, vagy a miskolci, óbudai, mádi, dunaszerdahelyi, debreceni, kiskunhalasi, szegedi vagy pápai, bécsi vagy pozsonyi emléktárgyak léte is mutatja – mindezek révén nemcsak zsidó tárgyak, hanem zsidó létmódok, családok, közösségek, értékrendek, hagyatékok, épületek és emlékezeti momentumok roppant széles körét is magába foglaló társadalmi üzenetek lenyomataira ugyancsak utal. S értelmezi azt is, miért és miképpen nem volt fontos korábban e tárgyi kultúra elhagyott, gazdátlan örökségének felfedezése, muzeális érték-ként őrzése, feltárása és

megbecsülése. De jelzi azt is: miképpen nem volt, nem lehetett vagy lehetetlen is maradt magának a magyarországi népességnek szerves tagjaként közöttünk élő zsidóságnak az a megközelítésmódja, mely lehetővé tett volna tárgyi gyűjtést és feltáró kiállítást, értékörzést és állagóvást – akár a közösségeken, akár a néprajzi tárgyi gyűjtés körein belül. Sem a valóban zsidó szakrális tárgyak gyűjtőköre, sem a néprajztudománynak a zsidó létformák felé fordulása nem volt elegendő a rendezett gyűjteménybe szervezéshez. Kezdve már nemcsak a zsidóság vallásként, majd kulturális hagyományként vagy népcsoportként, „felekezatként” meg a végleges pusztulásból épp csak megmenekedett túlélőként meghatározottsága miatti mellőzöttséggel s folytatva a marginalizált vagy üldözött, menekülő vagy elnémult közösségekenti meghatározásokkal, egészen addig, amíg a népi kultúra kizárólagosságai meg nem engedték az együtt élő népek szűkebb kulturális csoportjainak, maradék kultúrát átörökítő funkcióinak, tárgyi és jelképi továbbélését kutatás vagy gyűjtés tárgyának tekintő szemléletmód kialakulását. Ahol a vidéki zsidóság java többsége megsemmisült a holokauszt során, maradék tárgyi anyaga elorzott kincsként került (ahová éppen került) örökség-morzsaként valahová, definiálatlan helyre éppen vagy raktárak, csűrök, pincék és padlások mélyére... – ott a tárgyi kultúra értékei nem lehettek költséges muzeológiai kutatás, tartósítás, gyűjtőköri gazdagítás lehetőségeivé. Sőt magának a túlélő zsidóságnak sem maradt meg a mutatóközi szándéka, a folklóron és etnográfiai hagyományokon túli tülekedés akarása a megőrzés céljával.

Szarvas Zsuzsa (okkal és érzékeltesen) azzal is kezdi rögtön áttekintő leírását: mikor nem és miért, mikortól másként és ma hogyan tekintünk a magyar állampolgárságú magyar zsidóság tárgyi örökségére mint gyűjtőköri törekvésre, s egyáltalán: mitől zsidó tárgy egy tárgy, mitől rituális és mitől etnográfiai érték, s mi kell mindennek akár megosztott, akár kettős, akár még komplexebb értébecsléséhez, az adományozók szándékához, a támogatók pártolásához, a tárgye gyűjtés gyűjteménykénti felépítéséhez, majd végül kötetforma megjelenítéséhez.

A könyv – talán nem függetlenül a Néprajzi Múzeum látogatóinak vélelmezhető vásárlókörétől – eredendően is kétnyelvű katalógusként szolgál. Ez nemcsak értékét növeli a nemzetközi könyv piacon, kultúrakutatásban, tárgyi és szellemi örökségvédelemben, hanem mutatja azt is: a tudomány és a szépirodalmi tudások nem idegenek, hanem szerves egységben működni képes partnerségi lehetőségek, s nem csupán a muzeológia kortárs piacán, hanem az értékonzerválás szándékát meghozó újabb idők során még inkább. Szarvas Zsuzsa és munkatársainak kötete ennek sem csupán bizonyossága, hanem valamelyest a magyar zsidó kulturális örökség szakrális példatárát gyarapító szemléletváltás lehetséges tanúsága is. A korábbi „Kő kövön...” kiállítás ekképpen megtestesülése katalógus formájában is az „...add tovább fiadnak...” elkötelezett vállalását mutatja föl, immár nem csupán szimbolikus, hanem örökség-tárgyi mivoltában.

A. Gergely András

A középkor szelleme, (ál)tudományossága és erkölce, avagy história az orvostudomány fejlődéséről

Hints Elek: A középkor orvostudománya. Sajtó alá rendezte Sebestyén Mihály. Szerkesztette Káli Király István. Mentor Könyvek Kiadó – Studium–Prospero Alapítvány, Marosvásárhely. Második, javított kiadás. 2018. 428 old.

Az utóbbi szűk fél évben két olyan jelentősebb orvoslástörténeti kiadvány is napvilágot látott, mely erdélyi, marosvásárhelyi születésű szerzők munkáját

dicséri. Kovács András művészet- és művelődéstörténésznek a *Fejedelmek gyógyítói. Gyógyítók, gyógy-szerek és gyógyítás az erdélyi fejedelmek udvarában a*

Nagy Zsolt (1991) – néprajzkutató, kertészmérnök, Sapientia EMTE, Marosvásárhely, nagycszozt@yahoo.com